

С. І. МАКСИМОВУ – 50 РОКІВ

О. М. Литвинов

Луганський державний університет внутрішніх справ

НАУКОВО-ПРАВОВА РЕАЛЬНІСТЬ, АБО СПРОБА ФІЛОСОФСЬКО-БІОГРАФІЧНОГО ОСМИСЛЕННЯ ІНДЕКСУ ЦИТУВАННЯ (НОТАТКИ З НАГОДИ ПЕРШОГО ЮВІЛЕЮ ПРОФЕСОРА С. І. МАКСИМОВА)

Відомо, що в науковому світі існують об'єктивні показники значення досягнень та ідей будь-якого вченого, серед яких чи не найважливішим є «індекс цитування», тобто частота звернення до концепції чи до окремих думок конкретного автора. Звичайно, затребування висновків та положень праць дослідника є ознакою нагальної їх актуальності, їхньої значущості для вирішення наступних питань чи проблем, що впливають із попередніх, або при запропонованні свого варіанта вирішення чи погляду на вже досить відоме й обговорене. Останнє більш притаманне наукам соціальним, насамперед таким, які спираються на філософсько-світоглядні підмурки людської свідомості.

Одним із найбільш «цитованих» представників вітчизняної філософсько-правової науки є талановитий харківський учений, професор кафедри філософії Національної юридичної академії України імені Ярослава Мудрого Сергій Іванович Максимов. Цей текст, формальною причиною появи якого є певною мірою умовна, але значуща в житті кожної людини межа – досягнення віку, який стародавні греки називали *акме*, тобто віком розквіту передусім творчих здібностей людини, коли її діяльність досягає очевидних для всіх якостей яскравості, блиску, потужності, впливовості тощо. Суворо кажучи, і *акме* Сергія Максимова в цьому розумінні настало раніше, фактичним підтвердженням чого можна вважати публікацію в 2002 році його фундаментального дослідження «Правова реальність: досвід філософського осмислення» [4], яке зробило його ім'я по-справжньому знаменитим як мінімум в українському та російському правознавстві і яке в основному й «видає на гора», скажімо так, надпристойний показник індексу цитування. Але залишимо формальні та обов'язкові процедурні аспекти цієї події представникам адміністративних кіл, повернемося до аспекту суто наукового, доповнюючи його відповідно до такої нагоди фактами біографічними.

Народився наш учений 21 лютого 1956 року на Харківщині, яка є батьківщиною багатьох видатних діячів культури та науковців, у тому числі філософів і правознавців. Харків традиційно є містом інтелектуалів, і особливо переконливими щодо цього були останні два століття – із відкриття у ньому класичного університету. І хоча С. І. Максимов суто філософську освіту здобув в Уральському університеті (Свердловськ, нині Єкатеринбург, Росія), що пов'язано було з військовою професією його батька, вся трудова діяльність його як ученого і викладача вищої школи пов'язана із Харковом. З 1978 року він працює в Харківському юридичному інституті (нині Національна юридична академія України імені Ярослава Мудрого) – провідному навчальному закладі нашої країни. Загальні наукові інтереси молодого викладача філософії було визначено в напрямку, який природним шляхом приводить його до філософсько-правової – правознавчої – проблематики. Так, дисертацію на здобуття наукового ступеня кандидата філософських наук було виконано на тему «Роль відповідальності в процесі розв'язання суспільних суперечностей», яку він успішно захистив у 1986 році. Цей напрямок наукових інтересів примушує дослідника фахово опанувати правознавство: він здобуває юридичну освіту у своєму навчальному закладі.

Починають виходити друком статті С. І. Максимова, у назві яких чимдалі частіше з'являється поняття «правова реальність»: знайдено й сформульовано основне поняття проблеми, яка, крім безперечної актуальності, є ще й дуже цікавою. І такою ж важкою. Її вирішення потребує фундаментальної підготовки й енциклопедичності знань. При спілкуванні з професором Максимовим вражає його обізнаність у літературі, вітчизняній та зарубіжній, сучасній та класичній. Виняткові аналітичні здібності, надзвичайна пам'ять, наполегливість і систематичність у роботі (а ще й знання англійської мови, що дає йому змогу працювати і з першоджерелами, які не

перекладено українською чи російською) є основою його плідної й результативної праці упродовж багатьох років. Творчий доробок ученого сьогодні є вельми солідним: список публікацій перевищує 150 позицій, участь у багатьох (майже 100) наукових конференціях, семінарах, «круглих столах», включаючи два Всесвітніх конгреси з філософії права – XXI «Право і політика в пошуках балансу» (2003, м. Лунд, Швеція) і XXII «Право і справедливість у глобальному суспільстві» (2005, м. Гранада, Іспанія), запрошення з вузів України та Росії для читання лекцій та спецкурсів, викладання у Міжнародній школі «Філософія права для відкритого суспільства» (Київ, 1999) разом із класиками філософської думки XX століття, такими як К.–О. Апель [Див.: 6] тощо. Постійні виступи й участь у роботі Харківського юридичного та Харківського філософського товариств сприяли зростанню авторитету вченого у науковому співтоваристві міста.

Як старший науковий співробітник сектору проблем формування та функціонування органів державної влади Науково-дослідного інституту Державного будівництва та місцевого самоврядування Академії правових наук України С. І. Максимов інтенсивно працює над вирішенням теоретичних і практичних проблем державотворення, які в наш складний час бурхливих подій, що відбуваються в процесах творення держави сучасного типу, мають величезне значення для подальшої долі країни. Такий надзвичайний, а то й болісний характер подій, – з усією їх складністю емоцій, зацікавлень, традицій, історичних образ, свідомих перекручень, моральних падінь та злетів, природних та штучних перешкод, – вимагає тверезого аналізу і раціонального, тобто розумного й справедливого, підходу до вирішення проблем, що виникають внаслідок взаємодії різновекторних прагнень. Звідси та велика кількість причин, які гальмують нашу широко декларовану ходу в заявленому на весь світ напрямку: створення сучасної правової соціальної держави.

Однією з них є невизначеність конкретних заходів і конкретних кроків у суспільному розвитку. Зумовлено це тим, що вони не мають докладно розробленого теоретичного підґрунтя, прозорого наукового апарату, на який має спиратися відповідний спеціаліст у своїй практичній діяльності. У подоланні гранітних бескидів догматизму, що визначав за радянських часів суспільну думку взагалі і правознавчу зокрема далеко не остання роль належить С. І. Максимову. У стрімкому процесі як осягнення й засвоєння найкращого, створеного людською думкою за багато

століть, так і розбудови своїх підмурків для надання суспільним трансформаціям сучасного вигляду й сутності, внесок харківського професора є досить вагомим. У концентрованому вигляді його оформлено в уже згаданій монографії, присвяченій всебічному аналізу та розробці категорії правової реальності, яка відразу стала свого роду вітчизняним філософсько-правовим бестселером. Монографія вплинула і продовжує впливати на розвиток правознавчої науки і вітчизняного суспільствознавства в цілому, про що також свідчить індекс цитування: не тільки філософи права та соціальні філософи, а й теоретики держави і права, представники інших юридичних спеціальностей звертаються до цієї праці. Іншими словами, дослідження про правову реальність на цю ж таки – нашу – реальність (і правову, і наукову) має безперечний вплив. Апельюють до думки вченого при вирішенні багатьох науково-теоретичних і практичних проблем правознавства в статтях і монографіях, кандидатських і докторських дисертаціях, проектах і пропозиціях.

Таким чином, монографія С. І. Максимова заслуговує на хоча б короткий огляд у цій ювілейній статті. У роботі йдеться взагалі про право, але формулювання основної проблеми вказує на можливість більш виразно виокремити кут зору, під яким розглядається феномен права, а саме: через термін «реальність» пройти кризу царину метафізики права, спертися на його онтологічні засади, виявити аксіологічні й антропологічні значення. Фактично така багатоаспектність означає вихід за межі, навіть прорив тих меж, у яких перебувала і перебуває досі вітчизняна юриспруденція та юридична наука. Тому не випадково, що автор звертає увагу на ставлення юристів до філософії, а саме: не сприйняття її взагалі, а пояснює це жорстким світоглядно-методологічним диктатом, який мав місце в недалекому минулому. Та існує й інша причина такого неприйняття. Йдеться про редуccionізм, якість свідомості, що притаманна простим, примітивним, архаїчним, або, іншими словами, традиційним суспільствам, багато рис яких успадкували тоталітарні режими минулого століття. І сьогодні для нас цей бік, аспект проблеми має принципове значення, – адже тенденція до спрощення суті складних суспільних явищ, а значить, і постійні помилки в їхній оцінці в тоталітарних державах були пов'язані із низьким освітнім рівнем панівних верств, яким фактично право не було потрібне. Мислили й діяли вони, виходячи з простих понять й оперуючи ними насамперед поняттям си-

ли, іноді, щоправда, скорегованими певними уявленнями, але також досить примітивними.

Саме подоланню такого становища, простого й принизливого водночас, в якому опинилася й наша країна, присвячені зусилля великого загону вітчизняних учених–гуманітаріїв, для яких поняття добра й справедливості є не абстрактними, а вельми конкретними, бо є змістом професійної діяльності і сенсом їхнього життя. Крім того, подолання соціокультурних умов, які були визначальними багатьох років, потребує не тільки високого рівня професійної компетенції, а й мужньої громадянської позиції. Саме життя сьогодні свідчить, що швидкі зміни або приносять несподівані, іноді – протилежні результати, або ж бувають настільки болісними, що виникає думка стосовно їхньої необхідності чи доцільності. Пряма «кавалерійська атака» на bastiони низьких інстинктів і фортеці рефлексів тоталітарно-спрощеного гатунку у свідомості значної частини різних верств населення, включаючи панівну, оформлення якої в окрему страту (на жаль, з видимими ознаками кастовості) відбувається на наших очах, не призводить і не може призвести до позитивних результатів. Тобто результатів, які б, як мінімум, відповідали офіційним гаслам влади та були б прийнятними для основної маси населення, або, як говорили найвидатніші вчителі людства, слугували «справі народу» чи «благу народу». Скажімо так, що за всієї важливості політичних та публіцистичних форм заклик створення життя цивілізованого (точніше, культурного, тобто по-справжньому людського), попри їх велике поточне пропагандистське значення, для вирішення проблем організації державного життя на вищезазначених засадах їхнього впливу відверто бракує, оскільки людина тут є переважно об'єктом, а не особистістю, яка була б у змозі самостійно щось вирішувати. Згадаймо С. Л. Франка, який висловлював думки стосовно необхідності осмислення соціально-політичного буття й діяльності саме з таких філософсько-світоглядних (а ми додамо – філософсько-правових) позицій [Див.: 10, с. 330–331]. Необхідною є тривала, постійна, наполеглива й напружена робота із закладення міцного і якісного фундаменту такого життя, а для цього нагальним завданням стає подолання стереотипів простого сприйняття й спроб такого ж простого (а значить, і неминуче помилкового) вирішення проблем, що існують, у тому числі, і в царині державно-правовій.

Філософсько-правовий дискурс у дослідженні ґрунтується на тлумаченні права як «особливого способу людського буття» [4, с. 5]. Звідси стає

зрозумілим положення про природну «філософічність» права, оскільки воно є «філософія на практиці» [4, с. 11]. Тож фундаментальна філософська підготовка майбутнього юриста – це необхідність ще й з фахової точки зору, – адже все рівно у своїй професійній діяльності він спирається на суто свою філософію, яка оперує поняттями буденними, а не теоретичними (тобто такими, що пройшли випробування культурою в процесі свого становлення та розвитку).

Концептуальна точність і змістовна насиченість монографії знаходить свій вияв не тільки в цитуванні та посиланнях на неї у праці інших науковців. Адекватною та так само об'єктивною формою визнання є використання значних фрагментів її тексту як матеріалу теоретично-дидактичного. Відомим нині є підручник з філософії права, створений колективом кафедри філософії Національної юридичної академії імені Ярослава Мудрого, який визнано одним із кращих юридичних видань 2002/2003 року на конкурсі Спільки юристів України і який став досить популярним (витримав видання українською та російською мовою [7; 8; 9]), багато в чому спирається на дослідження професора (тоді – доцента) цієї кафедри С. І. Максимова. На цьому факті слід особливо наголосити. Річ у тім, що після видання монографії авторіві пропонували саме так використати її матеріал, що викладений чітко й доступно [Див.: 3, с. 258]. Потужним у монографії виглядає методологічний аналіз та систематизація основних способів осмислення правової реальності, де автор подає приклад справжньої наукової критики, метою якої є пошук, віднайдення й висвітлення суті, сильних та слабких сторін, теоретичної та практичної значущості, взаємозв'язків різних філософсько-правових концепцій та їхнього впливу на вітчизняну правознавчу думку. Окремо слід сказати про аналіз марксизму, в якому дослідник демонструє не тільки об'єктивність науковця, а й коректність громадянина, розглядаючи його як методологію, а не ідеологію і не вдаючись до критиканства. Цей аналіз однієї з найвпливовіших концепцій виглядає як обґрунтований і достойний, а її оцінки – зваженими, і головне – продуктивними, особливо щодо морального її аспекту [Див.: 4, с. 65–70].

Такий суто науковий підхід до спадщини видатних мислителів відбиває важливу якість методу С. І. Максимова – актуалізацію їхніх ідей, завдяки чому вони стають, образно кажучи, реальністю сьогоднішнього дня, чи точніше кажучи, можуть стати за певних умов. Це стосується, наприклад, міркувань І. Канта про автономного

суб'єкта як субстанціональної основи права [Див.: 4, с. 89], тлумачення власності Дж. Локком [Див.: 4, с. 93] тощо, а також думок тих, кого ще два–три десятиліття тому ми майже не знали чи то не повинні були знати. С. І. Максимов широко використовує результати досліджень своїх колег із філософсько-правової та правознавчої «майстерні» – наших сучасних науковців. Згадаймо хоча б О. В. Гарника, який, на превеликий жаль, передчасно пішов із життя, але думки та ідеї, викладені в його основній праці, залишаються інструментом вирішення сучасних проблем [2]. Зазначимо, що роботу із залучення до нашої наукової думки й правової культури найважливіших досягнень та ідей професор Максимов проводить постійно. Візьмемо хоча б його переклад та аналіз концепції відомого сучасного німецького філософа права Роберта Алексі стосовно рефлексії права й загального підходу до вирішення конкретних юридичних проблем у західному, або, як у нас ще кажуть, цивілізованому світі [Див.: 1; 4]. Взагалі, проблема взаємовідносин правових стандартів різних культурно-цивілізаційних ареалів, і зокрема питання переносу західних стандартів на східні терени, розглядається вченим у його монографії в контексті переходу від класичного (метафізичного) до некласичного (постметафізичного) способів осмислення правової реальності. І він, слідом за видатним сучасним мислителем Юргеном Габермасом, попереджає про те, що для цього треба готувати «культурний ґрунт», а способом такої підготовки є активна участь громадян у демократичному процесі «з метою формування певної традиції, що закріплюється в «життєвому світі» [4, с. 137].

Ще багато глибоких і дуже важливих думок знаходимо ми на сторінках і цієї книжки й інших творів С. І. Максимова. На них нині спираються, їх обговорюють, їх цитують. Слід згадати ще про один бік його діяльності з формування «життєвого світу», в якому має переважати реальність правового гатунку. Це участь у підготовці кадрів юристів вищої кваліфікації – не тільки студентів, а й кандидатів та докторів наук. Три кандидати юридичних наук – це внесок професора С. І. Максимова як наукового керівника, втім, він є ще й членом двох спеціалізованих вчених рад зі спеціальностей 12.00.12 – філософія права та 12.00.04 – конституційне право, де змагаються дисертанти за доктор-

ський та кандидатський ступінь і де він став одним з найактивніших опонентів пошукувачів.

Багатогранна та інтенсивна праця, величезний авторитет науковця, гадаємо, потребує й оформлення того визнання, яке він отримав фактично. Адже очевидними є не тільки здобутки та досягнення професора С. І. Максимова, але і його потенціал та перспективи. Свідчення цього – безсумнівно об'єктивні, і серед них – найвагоміший для справжнього науковця – індекс цитування.

Перелік літератури

1. *Алексі Р.* Природа філософії права // Проблеми філософії права: Міжнародний часопис. – Київ–Чернівці, 2004. – Т. II. – С. 19–26.
2. *Гарник А. В.* Філософія права: предметна специфіка, место и значение в системе социально-гуманитарного знания. – Днепропетровск, 1998.
3. *Литвинов О. М.* Щоб наблизити реальність правового суспільства (нотатки на сторінках дослідження про право як правову реальність) // Вісник Луганської академії внутрішніх справ МВС імені 10-річчя незалежності України: Науково-теоретичний журнал. – Луганськ, 2002. – Вип. 3. – С. 254–263.
4. *Максимов С. И.* Правовая реальность: опыт философского осмысления. – Харьков: Право, 2002.
5. *Максимов С. И.* Філософія права как проблема философии права // Проблеми філософії права: Міжнародний часопис. – Київ–Чернівці, 2004. – Т. II. – С. 27–32.
6. *Проспекти курсів Міжнародної літньої філософської школи «Філософія права для відкритого суспільства».* – К.: Український філософський фонд, 1999.
7. *Філософія права: Навч. посібн.* / О. Г. Данільян, Л. Д. Байрачна, С. І. Максимов та ін.; За заг. ред. О. Г. Данільяна. – К.: Юрінком Інтер, 2002.
8. *Філософія права: Учебник* / О. Г. Данільян, Л. Д. Байрачная, С. И. Максимов и др.; Под ред. О. Г. Данильяна. – Х.: Прапор, 2005.
9. *Філософія права: Учебник* / О. Г. Данільян, Л. Д. Байрачная, С. И. Максимов и др.; Под ред. О. Г. Данильяна. – М.: Эксмо, 2005.
10. *Франк С. Л.* Реальный смысл борьбы // Франк С. Л. Непрочитанное... Статьи, письма, воспоминания. – М.: Моск. школа полит. исследований, 2001. – С. 327–333.

А. Н. Литвинов

**НАУЧНО-ПРАВОВАЯ РЕАЛЬНОСТЬ, ИЛИ ПОПЫТКА ФИЛОСОФСКО-
БИОГРАФИЧЕСКОГО ОСМЫСЛЕНИЯ ИНДЕКСА ЦИТИРОВАНИЯ (ЗАМЕТКИ ПО СЛУ-
ЧАЮ ПЕРВОГО ЮБИЛЕЯ ПРОФЕССОРА С. И. МАКСИМОВА)**

В связи с 50–летним юбилеем известного украинского философа права Сергея Ивановича Максимова даются сведения о его творческом пути и краткий анализ его концепции, где основным понятием выступает категория правовой реальности. Подчеркивается большое значение исследовательской работы С.И. Максимова для развития философии права и влияние его идей через объективный показатель, принятый в мировом научном сообществе, – индекс цитирования.

А. М. Lytvynov

**SCIENTIFIC-LEGAL REALITY, OR AN ATTEMPT OF PHILOSOPHICAL–BIOGRAPHIC
COMPREHENSION OF THE INDEX OF CITATION (NOTES TO THE FIRST JUBILEE OF
PROFESSOR S. I. MAKSYMOW)**

In connection with the 50 years jubilee of the famous Ukrainian philosopher of law Sergey Ivanovich Maksimov it is given the information about his creative development and brief analysis of his idea where the main notion is the category of legal reality. It is emphasized the great importance of Maksimov's research work for development of philosophy of law and influence of his ideas through the objective figure which was taken in the world scientific community – index of quotation.